एवंयथोक्तलक्षणात्मज्ञानेफलमाह यएवमिति गुणैःस्वविकारैःसर्वथाविहितेननिषिद्धेनवाकर्मणावर्तमानोपिनसभूयोभिजायतेपुनर्जन्मनलभतेमुक्तोभवतीत्यर्थः ॥ २३ ॥ एवंविधात्मदर्शनेऽधिकारिभेदेनोपायविकल्पानाह ध्यानेनेति अत्रयेआत्मानंविविदिषंतितेनिष्कामकर्मणापरमेश्वरमाराधयंतितेकर्मयोगिनः ततएवोत्पन्नविविदिषावेदांतश्रवणेप्रवर्तंते ततःप्रमाणगतासंभावनानिवृत्तौसत्यांतस्यैवार्थस्यमननेप्रवर्त्तंतेप्रमेयगतासंभावनानिवृत्त्यर्थंतेसांख्याः ततःप्रमाणप्रमेयगतासंभावनायानिवृत्त्यनंतरंअनात्मनिदेहादावात्मबुद्धिरूपायाविपरीतभावनायानिवृत्त्यर्थंनिदिध्यासनंविजातीयप्रत्ययतिरस्कारपूर्वकसजातीयप्रत्ययप्रवाहीकरणलक्षणंकर्तुंप्रवर्तंतेततस्तत्परिपाकेआत्मनिबुद्धिवृत्तौआत्मानंपरमेश्वरंपश्यंतितेध्यायिनः तत्रयेकर्मसांख्ययोर्निष्णातास्तेध्यानेनात्मनिदेहेआत्मानंपरमेश्वरंआत्मनाबुध्यापश्यंति अन्येत्वकृतकर्माणःसांख्येनयोगेनविचारात्मकेनयोगेनध्यानद्वारापश्यंति अन्येपुनःकर्मयोगेनैवपूर्वोक्तलक्षणेनसांख्याध्यानद्वारापश्यंतीतिसाधनत्रयस्यसमुच्चयोनतुविकल्पः ॥२४॥ पक्षांतरमाह अन्येत्विति अन्येऊहापोहकौशलहीनाः तुशब्देनपूर्वोक्तेभ्योविलक्षणाः एवंपूर्वोक्तप्रकारमजानंतोन्येभ्यआचार्येभ्यःश्रुत्वाआत्मनोनिर्विशेषब्रह्मचैतन्यरूपत्वंतदुपासनामार्गंचाधिगत्यउपासतेयथोक्तप्रकारेणध्यायंतितेपिचमृत्युंसंसारंतरंत्येव अपिशब्दात्पूर्वश्लोकोक्तास्तरंतीत्यत्रकिमाश्चर्यमितिगम्यते एवशब्दात्तेषांमुख्यक्रमाभावेपितरणेसंशयोनास्ति यतस्तेश्रुतिपरायणाःश्रुतिःश्रवणंतदेवपरंअयनंमोक्षसाधनं

यएवंवेत्तिपुरुषंप्रकृतिंचगुणैःसह ॥ सर्वथावर्तमानोपिनसभूयोभिजायते ॥ २३ ॥ध्यानेनात्मनिपश्यंतिकेचिदात्मानमात्मना ॥ अन्येसांख्येनयोगेनकर्मयोगेनचापरे ॥ २४॥ अन्येत्वेवमजानंतःश्रुत्वान्येभ्यउपासते॥ तेपिचातितरंत्येवमृत्युंश्रुतिपरायणाः॥ २५ ॥यावत्संजायतेकिंचित्सत्त्वंस्थावरजंगमं॥क्षेत्रक्षेत्रज्ञसंयोगात्तद्विद्धिभरतर्षभ॥ २६॥

येषांतेतथा ध्यानेप्रवृत्त्यतिशयान्नतेषांचित्तशुध्यर्थंकर्मापेक्षा वेदोक्ततत्त्वेदृढनिश्चयाच्चासंभावनानिवृत्त्यर्थंश्रवणमननापेक्षेतिभावः अयंचब्रह्मसाक्षात्कारःसंवादिभ्रमरूपइतिकेचित् प्रमारूपइत्यन्ये तथाहि यथाकश्चिन्मणिप्रभांमणिबुध्यापश्यन्भ्रांतएवतथापितद्ग्रहणकालेमणिंलभतेऽतःससंवादिभ्रमः एवंत्वंपदार्थतत्पदार्थमणिप्रभाभूतंतत्पदार्थबुध्याभावयन्व्यवहारतोभ्रांतएवतथापितत्साक्षात्कारकालेतदनन्यस्यतत्पदार्थस्यसाक्षात्कारोपिसंवादिभ्रमन्यायेनजायतेइति तथाचवसिष्ठः असत्येसत्यतासाधोशाश्वतीपरिदृश्यते शून्येनध्यानयोगेनशाश्वतंप्राप्यतेपदमिति व्यवहारतोनिर्विशेषस्वरूपत्वेनासत्येआत्मनितत्रनिर्विशेषत्वभावनंशून्योनिर्विषयोयंध्यानयोगोयोषित्यग्निध्यानवत्तथापितेनशाश्वतीसत्यताप्राप्यतेदृश्यतइतिवसिष्ठवाक्यार्थः कल्पद्रुमाचार्यास्तु वेदांतवाक्यजध्यानभावनाजाऽपरोक्षधीः मूलप्रमाणदार्ढ्येनभ्रमत्वंप्रतिपद्यतेइतिप्राहुः ॥ २५॥ पूर्वंकार्यकारणकर्तृत्वेइत्यत्रचिदचितोःपुंप्रकृत्योरन्योन्यधर्माध्यासउक्तस्तस्यैवगुणसंगरूपस्यकारणंगुणसंगोस्येतिनानाजन्महेतुत्वंचोक्तंतद्विशदयति यावदिति सत्त्वंजीवरूपं गुणसंगोत्ररूपाद्यासक्तिर्नकिंतुक्षेत्रक्षेत्रज्ञयोःसंयोगोन्योन्यस्मिन्नन्योन्यात्मकताध्यासलक्षणोबोध्यः शेषंस्पष्टं ॥ २६ ॥

Digitized by Google